

مقایسه رفتارهای غیر کلامی میان دانش آموزان دختر و پسر دبیرستانی شهر مشهد

و تاثیر این رفتارها بر خوانش معنایی کلام آنان

محمدرضا پهلوان نژاد

ماهرخ علم زاده

دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

هدف از مقاله حاضر معرفی ارتباطات غیر کلامی و چگونگی عملکرد آن و نیز بررسی تاثیر رفتارهای غیر کلامی بر خوانش معنایی کلام می باشد. بخش عملی این پژوهش به توصیف و خوانش معنایی رفتارهای ارتباطی غیر کلامی 120 دانش آموز دختر و 120 دانش آموز پسر مقطع دبیرستان در شهر مشهد می پردازد. چارچوب نظری این پژوهش بر پایه الگوی تحلیلی آلبرت مهربان (1971) میباشد. بر اساس الگوی تحلیلی وی 93% معنی انتقال یافته در یک بافت ارتباطی رودرو از طریق نشانه ها و رفتارهای ارتباطی غیر کلامی و تنها 7% از طریق کلام تحقق می یابد. این ویژگیهای ارتباطی در میان آزمودنیها بر اساس مشاهده، تکمیل پرسشنامه توسط دانش آموزان و دبیران آنان و همچنین مصاحبه مورد بررسی قرار گرفته اند. رفتارهای غیر کلامی دانش آموزان در قالب 9 مقوله که توسط لین میده (2003) عنوان گردیده، بررسی شده اند. هدف از انجام این پژوهش شناسایی تفاوت های رفتارهای غیر کلامی میان دانش آموزان دبیرستانی دختر و پسر و تاثیر آن بر خوانش معنایی رفتارهای ارتباطی غیر کلامی آنها در ارتباط رودرو، بر حسب موقعیت اجتماعی افراد می باشد. نشان دادن تفاوت در خوانش معنایی رفتارهای غیر کلامی پسران در مقایسه با دختران همراه با عوامل غیر کلامی و بدون این عوامل از دیگر اهداف این بررسی می باشند.

واژگان کلیدی: ارتباط غیر کلامی، رفتار غیر کلامی، ارتباط کلامی، رفتار کلامی، خوانش معنایی

۱. مقدمه

ارتباطات یکی از فعالیت های بشری است و او را قادر ساخته که خواسته ها و نیازهای خود را به دیگران انتقال داده و در مقابل دریافت که آنان چه می خواهند. ارتباط غیر کلامی نیز بخشی از فرایندهای ارتباطات را دربر می گیرد و از اعتبار ویژه ای برخوردار است.

ارتباط غیر کلامی یا پیام رسانی بدن، یکی از شاخه های جوان و در عین حال جالب توجه در ارتباطات انسانی است که نقشی اساسی در رفتار اجتماعی انسان ایفا می کند. پژوهشهای اخیر توسط زبانشناسان، روانشناسان اجتماعی و سایرین نشان داده است که این پیام ها بیش از آنچه تصور میشود اهمیت دارد و بصورت بسیار پیچیده ای عمل می کنند به گونه ای که برای درک رفتارهای اجتماعی انسان، بایستی این نظام ارتباطی غیر کلامی را شناخته و به درک صحیحی از آن رسید.

علی رغم نو و تازه بودن، این شاخه مطالعاتی در زمانی کوتاه جایگاهی والا و گسترده برای خود یافته، و به صورت علمی همه جانبه مورد توجه اندیشمندان و پژوهشگران فراوانی قرار گرفته است که از آن میان می توان به آرژیل (1988)، مهربان (1972)، واتیز (1972)، بردویستل (1973) و هاریسون (1973) اشاره کرد که تلاش تمام آنها، درک و شناساندن زبان غیر کلامی که تاثیر فراوانی بر ارتباطات و رفتارهای بین فردی دارد، می باشد.

رفتارهای غیر کلامی، حرکاتی آگاهانه یا عمدتاً ناآگاهانه اند که برای رساندن پیام و یا مفاهیم خاصی به کار می روند برای مثال در هنگام گیج بودن، بینی خود را می خارانیم، در هنگام تفکر به یک نقطه خیره می شویم و یا در هنگام تمرکز چشمان خود را می ببندیم، برای ابراز صمیمیت، چشمک می زنیم .

به طور کلی می توان ارتباط غیرکلامی را به "ارتباط بدون کلمات و حروف" تعریف کرد که در تفهیم و تفاهم، انتقال معنا و اثرگذاری بر دیگران نقشی ارزنده ایفا می کند.

از آنجا که بخش عمده ای از ارتباط بین فردی را ارتباط غیرکلامی تشکیل میدهد، تفسیر زبان بدن یکی از مهمترین مهارت های لازم در درک معناست. با توجه به اهمیت این موضوع در فرایند ارتباط، پژوهش حاضر در نظر دارد به بررسی مقایسه های رفتارهای غیر کلامی 2 گروه دانش آموزان دختر و پسر دبیرستانی شهر مشهد، در قالب 9 مقوله ی زیر که توسط لین میده (2003) عنوان گردیده اند، پردازند تا بدین طریق تاثیر آن در خوانش معنایی کلام آنها مشخص گردد. مقولات یاد شده عبارتند از:

حالت چهره، حرکات بدنی، تماس چشمی، فاصله میان سخنگویان، نحوه لمس کردن مخاطب، وضعیت ظاهر، ترتیب زمانی، ویژگیهای صوتی فرا زبانی و نشانه های بویایی

رفتارهای غیر کلامی آزمودنیها ابتدا بسته به موقعیت اجتماعی مخاطب در رابطه وی با مدیر مدرسه، دبیران، سایر دانش آموزان، و مستخدم همجنس جهت بی اثر کردن متغیر مداخله گر جنسیت (مورد بررسی قرار گرفته است. پس از آن به مقایسه رفتارهای غیرکلامی دختران و پسران و نقش آن در خوانش معنایی کلام آنان پرداخته شده است.

بنابراین، سؤال های مطرح شده در این پژوهش به شرح زیر می باشند:

- به چه میزان رفتارهای غیرکلامی دانش آموزان دختر دبیرستانی مشهد متفاوت از رفتارهای غیرکلامی دانش آموزان پسر دبیرستانی مشهد است؟
- آیا می توان طرحی کلی از خوانش معنایی رفتارهای ارتباطی غیرکلامی دانش آموزان دختر و پسر دبیرستانی مشهد ارائه داد؟

2. پیشینه و مفاهیم نظری پژوهش

ارتباطات را می توان فرایند انتقال اطلاعات بین موجودات زنده دنیا تفسیر کرد که یکی از نیازهای اساسی و مهم وجود انسان است. با شنیدن کلمه ارتباطات اولین گزینه هایی که به ذهن خطور می کند عبارتند از تلفن، رادیو، تلویزیون، کتاب، نشریات و سایر ابزار و وسایلی که در ارتباط کلامی با آنها سرو کار داریم.

در ارتباطات کلامی، ما با زبانی سر و کار داریم که قادر باشد مفاهیم و معانی مورد نظرمان را انتقال دهد. زبانی که می بایست این امکان را فراهم نماید که با حامل ها و اصطلاحات خود، زمان، فضا، شرایط رویدادها و نیز چگونگی آنها را انتقال دهد. برچسب هایی که بتواند به وسیله معانی مختلف کلمات، تلفظ و شیوه بیان آنها، موضوعی را از یک شخص به شخصی دیگر انتقال دهد و در این نقل و انتقال تصور شونده از وقایع، همانند گوینده باشد. برآستی آیا ارتباطات کلامی، تنها راه برقراری ارتباطات بین فردی است؟ به واقع آیا درک اهمیت ارتباطات تنها بوسیله ابزارهای ساده و ابتدایی آن به ما هدیه شده است؟ با توجه به تعریف ارائه شده از ارتباطات کلامی، ارتباطات غیرکلامی شامل تمامی حالات ارتباطی می شود که وابسته به یک زبان رسمی نمی باشد. ارتباطاتی که به موجب آن ایده ها و مفاهیم بدون آنکه از مفاهیم و اصطلاحات کلامی استفاده شود، تشریح و تفسیر می گردند). مجدلیا، (1385

تصوری که اغلب مردم از زبان دارند، معمولاً در غالب کلماتی است که ادا می کنند و یا می نویسند. اگر با این دید به زبان بنگریم، نقش مهمی که ارتباط غیرکلامی ایفا می کند، نادیده گرفته ایم. در بیشتر دوره های تاریخی حیات بشر، ارتباط غیرکلامی تنها زبان مورد استفاده بوده است. برای قرن ها هیچ گونه زبان بیانی یا نوشتاری وجود نداشته و زبان بدن تنها روش ارتباطی به شمار میرفته است). بولتون، (2005:124

بسیاری از پژوهشگران علوم ارتباطات و علوم اجتماعی معتقدند بخش عظیمی از معنای اعاده شده در یک تعامل از راه های غیر کلامی منتقل می شود و تنها بخش کمی از معنای درک شده در یک ارتباط از طریق واژگان یا کلمات فهمیده می شود. آلبرت مهربابیان (1972)، یکی از محققان برجسته مطالعات غیرکلامی، سهم هر کدام از رفتارهای کلامی و غیر کلامی را در تاثیر یک پیام را در فرمول زیر نشان داده است:

پیام تاثیر = کلامی 7% + آوایی 38% + چهره حالات 55%

(موارد آوایی شامل ضریب، ریتم و فراز و نشیب کلام می باشد)

شولمن (1981) بحث ارتباط غیرکلامی را در کتاب خود با ذکر حرکات چارلی چاپلین در فیلم های صامت او یادآوری شده و می نویسد که چارلی چاپلین توانست بدون کلام با شاگردانش ارتباط برقرار کند. دستهایش، چهره اش، راه رفتن خنده دارش و لباس هایش، همه پیام های او را منتقل می کردند. او می افزاید: «ما در زندگی روزمره مرتباً پیام های غیرکلامی می فرستیم، چشمک می زنیم، ادا در می آوریم، دستهایمان را حرکت می دهیم و اشاره می کنیم. این پیام های غیرکلامی در کنش های متقابل انسانی می توانند بسیار مهمتر از اعتباری باشند که ما برای آنها قایل هستیم» (محسنیان راد، (243-244: 1378

بوس ماجیان (1971) در تعریف خود از ارتباطات غیرکلامی می نویسد: «واژه ی ارتباط غیرکلامی به دامنه وسیعی از پدیده هایی گفته می شود که پهنه ی وسیعی را می پوشانند، از بیان چهره ای و اشاره تا مد، از وضعیت نمادی تا رقص، تئاتر، موسیقی و پانتومیم، از جریان تاثیر گذاری تا جریان ترافیک، از حاکمیت جویی حیوانات تا تشریفات دیپلماسی، از ادراکات مافوق حسی تا کامپیوترهای تمثیلی و از علم معانی مربوط به خشونت تا علم معانی مربوط به رقصهای ابتدایی.»

در فرهنگ زبانشناسی زبان حرکات بدن به این شکل تعریف شده است: «نوعی ارتباط است که با استفاده از حرکات بدن، حالات بدن و حرکات چهره از قبیل حالات رخساری، اشارات دستی و فاصله بین افراد هنگام گفتگو، انجام می گیرد و در بحث فنی زبانشناسی به آن ارتباط غیرکلامی می گویند. واژه زبان در اینجا مانند کاربرد آن در گفتار و نوشتار و نشانه ها نیست و دامنه علائمی که از این طریق انتقال می یابد نسبت به علائم زبان گفتاری محدود است» (کریستال، 1989: 46)

در این پژوهش سعی بر آن است تا علاوه بر تعریف ارتباطات غیرکلامی و بیان اهمیت آن در مورد انواع و ویژگیهای مربوط به آن کلیاتی ارائه شود. سپس در مورد تفسیر پیام های غیرکلامی و تاثیر آنها بر خوانش معنایی کلام بحث خواهد شد.

چارچوب نظری این پژوهش بر پایه الگوی تحلیلی آلبرت مهربابیان (1971)، پژوهشگر ایرانی-آمریکایی و استاد ارتباطات دانشگاه کالیفرنیا می باشد. براساس الگوی تحلیلی وی 93% معنی انتقال یافته در یک بافت ارتباطی رو در رو از طریق نشانه ها و رفتارهای ارتباطی غیرکلامی و تنها 7% از طریق کلام تحقق می یابد.

3. روش پژوهش

3.1. شرکت کنندگان

شرکت کنندگان یا آزمودنی های این پژوهش شامل 120 دانش آموز دختر و 120 دانش آموز پسر دبیرستانی که همه آنها بومیان زبان فارسی و بزرگ شده شهر مشهد می باشد. آزمودنی ها از میان دانش آموزان سالهای اول، دوم و سوم انتخاب شده اند، بنابراین حدود سنی آزمودنی ها بین 15 تا 17 سال می باشد. هر 2 گروه دختران و پسران شامل 40 دانش آموز سال اول، 40 دانش آموز سال دوم و 40 دانش آموز سال سوم می باشند که جمعاً از 4 دبیرستان دولتی پسرانه و 3 دبیرستان دولتی دخترانه به طور تعادلی انتخاب شده اند. رشته تحصیلی آزمودنی های سالهای دوم و سوم، به طور مساوی از هر 3 گروه علوم انسانی، علوم تجربی و علوم ریاضی بوده است. در این پژوهش ارتباط آزمودنی ها با افراد با موقعیت های اجتماعی متفاوت شامل مدیر مدرسه، دبیران، دانش آموزان دیگر و نیز مستخدم هم جنس آنها مورد بررسی قرار گرفته است

تا بدین گونه الگویی از رفتارهای غیر کلامی دانش آموزان دختر و پسر در موقعیت های مختلف بدست آورده و آنگاه به مقایسه آن بپردازیم.

3.2. ابزارها و روال پژوهش

ابزارهای جمع آوری داده در این پژوهش 3 پرسشنامه تصویری، مشاهده و مصاحبه میباشند که در ادامه به توضیح هر یک میپردازیم.

پرسشنامه های مورد استفاده در این پژوهش شامل پرسشنامه ای با 18 سوال مخصوص دانشآموزان، پرسشنامه ای 10 سوالی مخصوص دبیران و یک پرسشنامه با 5 سوال نیز ویژه مدیران آنان بود.

پرسشنامه دانش آموزان به گونهای طراحی شده بود که از آنها میخواست رفتار غیر کلامی خود را در هر یک از موقعیت های داده شده نسبت به هر کدام از مخاطبان خود شامل مدیر مدرسه، دبیران، سایر دانش آموزان، و مستخدم همجنس انتخاب کنند، تا بدین گونه بتوان به استخراجی از رفتارهای غیرکلامی آنان در مورد هر یک از مقولات 9گانه یادشده، دست یافت.

قبل از تکمیل پرسشنامه توسط دانشآموزان، یک جلسه توجیهی در مورد پژوهش حاضر، اهداف آن و شیوه پاسخگویی به سوالات پرسشنامه برگزار گردید و توضیحات لازم در مورد هر سوال ارائه گردید.

پرسشنامه دبیران شامل 10 سوال بوده که از دبیران باسابقه خواسته شد تا با توجه به تجربیات و سابقه تدریس خود به دقت به آنها پاسخ دهند. این پرسشنامه جهت بررسی تاثیر رفتارهای غیرکلامی بر خوانش معنایی کلام دانشآموزان از سوی دبیران طراحی شد. تا بدین وسیله بتوان طریکی کلی از تاثیر رفتارهای غیر کلامی دانشآموزان پسر و دختر بر خوانش معنایی کلام آنها ارائه داد. برای مثال:

فرض بر این است که توجه دبیر به دانش آموزانی که ضمن درس دادن معلم با وی ارتباط چشمی برقرار میکنند بیشتر است.

بنابراین می توان سوال یا سوالاتی در اثبات فرضیه فوق طرح کرد، مثلا از دبیر پرسیده شود هنگامیکه دانش آموزی از گروه اول) با ارتباط چشمی (و دانش آموزی از گروه دوم) با رفتارهای مبنی بر بی توجهی و بدون ارتباط چشمی(همزمان دستشان را برای اجازه صحبت خواستن بلند میکنند به کدام یک واکنش مثبت تری نشان میدهد؟

همچنین سوالاتی جهت بررسی تاثیر عامل فاصله یا فضای اجتماعی که دانشآموزان نسبت به معلم حفظ میکنند، حالات بدنی، حالت های مختلف چهره، نحوه نشستن دانشآموزان در کلاس درس و ... بر خوانش معنایی کلام آنان از سوی دبیر پرسیده شد.

پرسشنامه دیگری که در این پژوهش استفاده شد، پرسشنامه ای 5 سوالی مخصوص مدیران بود. این پرسشنامه جهت مشخص کردن تاثیر عامل موقعیت اجتماعی بر رفتارهای غیر کلامی دانشآموزان طراحی و تنظیم گردید.

دیگر ابزار استفاده شده جهت ثبت رفتارهای غیرکلامی مشاهده بوده است. پژوهشگر با اخذ مجوز از آموزش و پرورش به مدت 1 هفته قبل و 1 هفته پس از تکمیل پرسشنامه ها) توسط دانشآموزان، دبیران و مدیران (در مدرسه به مشاهده مستقیم رفتارهای کلامی و غیر کلامی دانشآموزان و واکنش معلمان نسبت به کلام آنان همراه و یا بدون رفتارهای غیر زبانی پرداخته است.

مصاحبه نیز یکی دیگر از شیوه های جمع آوری داده ها در این پژوهش بود که به صورت حضوری بین پژوهشگر و آزمودنی ها) شامل دانشآموزان و دبیران آنان (هر یک به صورت جداگانه انجام شد. به منظور دستیابی به برخی رفتارهای غیر کلامی معمول در بین دانش آموزان در هنگام ارتباط رو در رو و معنای مورد نظر آنها سوالاتی مطرح شد که از هر یک از آزمودنی ها پرسیده شد.

4. نتایج

نتایج بدست آمده از پژوهش حاضر در هر کدام از 9 مقوله مطرح شده توسط لین میده به طور جداگانه عبارتند از:

حالات چهره

مقوله حالات چهره در این پژوهش شامل چهره گشاده، بی قرار، حیرت زده، درهم کشیده و آرام و معمولی بوده است. در مورد کاربرد حالات مختلف چهره تفاوت آشکار و بارزی در میان آزمودنی های دختر و پسر مشاهده نشد. آنچه کاملاً مشهود بود، عامل موقعیت اجتماعی مخاطبان است که در بروز حالات متفاوت چهره موثر می باشد به صورتی که میزان کاربرد چهره گشاده با افزایش موقعیت اجتماعی مخاطبان کاهش یافته و بر میزان کاربرد چهره آرام و معمولی افزوده می شود. از سوی دیگر هرچه موقعیت اجتماعی مخاطب کاهش می یافت و یا آزمودنی و مخاطب وی دارای موقعیت اجتماعی نزدیکتری نسبت به هم بودند، عواطف و احساسات دانش آموزان در حالت چهره آنها به وضوح به چشم می خورد. این مقوله، در مورد هر دو گروه آزمودنی های دختر و پسر صادق بوده است.

حرکات بدنی

از جمله حرکات بدنی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند نحوه حرکات دست ها، نوع نشستن و یا ایستادن آزمودنی ها در مقابل مخاطبان مختلف می باشد.

تفاوت ها عمدتاً بسته به موقعیت اجتماعی مخاطب ها از شیوه های بسیار مؤدبانه که بیانگر احترام و تواضع هستند مانند ایستادن به گونه ای صاف در حالیکه دست ها در دو طرف بدن قرار دارند و یا نشستن در حالیکه پاها به صورت جفت شده در کنار هم قرار دارند به شیوه های صمیمی مانند ایستادن آزمودنی در حالیکه دست ها را به کمر زده است و نشستن در حالیکه هیچ توجهی به موقعیت دست ها و پاها نشده است، متغیر می باشند.

به طور کلی مقایسه حرکات بدنی دانش آموزان دبیرستانی دختر و پسر نشان میدهد که پسران در مقایسه با دختران آزادانه تر رفتار می کنند در حالیکه دختران حتی در مقابل همسالان هم سطح خود، به طور طبیعی نسبت به حرکات و برخوردهای بدنی خود مقیدتر می باشند.

تماس چشمی

کاربرد تماس چشمی که بر خوانش معنایی کلام توسط مخاطب تاثیر می گذارد، در میان آزمودنی های پسر به میزان گسترده تری رواج داشت. شایان ذکر است که با توجه به نتایج به دست آمده هرچه موقعیت اجتماعی مخاطبان بیشتر باشد، آزمودنی ها تماس چشمی کمتری با مخاطب برقرار می کنند و با کاهش موقعیت اجتماعی میزان تماس چشمی با مخاطب افزایش می یابد. میزان ارتباط چشمی به عوامل روانشناختی از قبیل اعتماد به نفس، میزان صمیمیت و... نیز بستگی دارد که مورد بحث این پژوهش نبوده است.

فاصله یا فضای اجتماعی

میزان فاصله یا فضای اجتماعی که آزمودنی هادر هنگام ارتباط با مخاطب خود حفظ می کنند به میزان صمیمیت و احساس نزدیکی آنها با مخاطب بستگی دارد که به طور کلی با کاهش موقعیت اجتماعی مخاطب فاصله حفظ شده نیز کاهش می یابد. میزان این فاصله در مقابل مخاطبین با موقعیت اجتماعی بالاتر در میان دختران و پسران متفاوت بود. فاصله حفظ شده در مورد آزمودنی های پسر به وضوح کمتر از آزمودنی های دختر می باشد. بدین معنا که آزمودنی های دختر نسبت به مقوله ی فضای اجتماعی با دقت و احتیاط بیشتری عمل می کنند.

تنها مورد استثناء انتخاب فاصله کم نسبت به دبیر در محیط کلاس است که بدین وسیله هر 2 گروه آزمودنی ها این پیام را به وی می رسانند که اشتیاق بیشتری برای پاسخگویی به سوالات دبیر دارند، بنابراین میزان این فاصله بر خوانش معنایی کلام آزمودنی ها از سوی دبیر موثر است.

نحوه لمس کردن

نتایج به دست آمده بیانگر این موضوع می باشد که همه آزمودنی ها در هنگام آغاز ارتباط با مخاطبانی که از لحاظ اجتماعی با آنها در یک سطح قرار دارند، از شیوه دست دادن استفاده می کنند. اما در پایان ارتباط با توجه به میزان صمیمیت و نوع همبستگی بین آزمودنی ها و مخاطبان میزان و نوع تماس های فیزیکی متفاوت است. همانطور که پیش بینی می شد نتایج نشان میدهد که میان رفتارهای لمسی و موقعیت اجتماعی مخاطب رابطه عکس وجود دارد، بدین معنا که با افزایش موقعیت اجتماعی مخاطب میزان این رفتارها کاهش می یابد.

نحوه و میزان لمس کردن در میان آزمودنی های پسر به نحو قابل ملاحظه ای متفاوت از آزمودنی های دختر مشاهده گردید. دانش آموزان پسر حدود 70% بیشتر از دختران از شیوه دست دادن با مخاطب با موقعیت اجتماعی بالاتر استفاده می کنند. اما در مقابل رفتارهای لمسی دانش آموزان دختر با مخاطبانی که از نظر اجتماعی هم سطح و یا پایین تر از آنها می باشند در مقایسه با دانش آموزان پسر به میزان بسیار بیشتری دیده می شود. به عنوان مثال بوسیدن، در آغوش گرفتن، نوازش کردن و... به میزان قابل توجهی در میان همسالان و همسطحان دختر رواج دارد.

وضعیت ظاهر و نحوه ی پوشش

وضعیت ظاهر و نحوه ی پوشش به عنوان یک رفتار غیر کلامی، تا حدود زیادی به عنوان یک پیام رسان عمل میکند. از آنجایی که پژوهش حاضر در محیط مدرسه صورت گرفت، بنابراین موقعیت اجتماعی مخاطبان هیچ گونه تاثیری بر نوع و رنگ لباس آزمودنی ها نداشت، چرا که در محیط مدرسه دانش آموزان موظف به پوشیدن لباس فرم هستند. نکته قابل توجه، مربوط به مرتب و تمیز بودن لباس آزمودنی ها می باشد. یعنی در مقابل مخاطبانی که موقعیت اجتماعی بالاتری دارند، آزمودنی ها با دقت و احتیاط بیشتر و به گونه مرتب تری ظاهر می شوند.

مقوله وضعیت ظاهر و نحوه ی پوشش در محیط مدرسه، امری کیفی میباشد و از آنجایی که به طور کلی نوع پوشش دانش آموزان دختر و پسر متفاوت است، نمی توان آن را به طور قطع مورد بررسی قرار داده و در مورد آن نتیجه گیری کرد. آنچه به آسانی دیده میشود دقت بیشتر دانش آموزان دختر به مرتب و تمیز بودن لباس، کیف و کفشهایشان در همه ی موقعیت ها و در مقابل همه ی مخاطبان به خصوص مخاطبان با موقعیت اجتماعی بالاتر بود.

ترتیب زمانی

میان ترتیب زمانی و یا در واقع همان اهمیت دادن به مسئله زمان و موقعیت اجتماعی مخاطب رابطه مستقیمی وجود دارد بدین معنا که هرچه موقعیت اجتماعی مخاطبان بیشتر باشد، آزمودنی ها بیشتر به مسئله زمان اهمیت میدهند، به این صورت که در هنگام ملاقات با مخاطبانی که از لحاظ اجتماعی در موقعیت بالایی قرار دارند، یا دقیقاً سر موعد مقرر و یا زودتر از موعد مقرر در محل مورد نظر حاضر می شوند. از سوی دیگر با کاهش سطح اجتماعی مخاطبان، آزمودنی ها اهمیت کمتری برای زمان قائل می شوند، به طوری که در هنگام ارتباط با این افراد یا کمی دیرتر در محل حاضر می شوند و یا در صورت بروز کاری مهمتر اصلاً سر قرار حاضر نمی شوند.

در مورد مسئله ترتیب زمانی تفاوت قابل توجهی میان دانش آموزان دختر و پسر مشاهده نشد.

ویژگی های فرا زبانی کلام

ویژگی های فرا زبانی کلام شامل سرعت سخن گفتن، میزان بلندی و شدت صدا، زیر بمی، پرکننده های صوتی و غیره می باشد.

نتایج به دست آمده پژوهش نشان میدهند که هر 2 گروه آزمودنی ها در ارتباط با مخاطبانی که از موقعیت اجتماعی بالاتری برخوردارند، شمرده تر و با سرعت کمتری سخن می گویند. هرچه موقعیت اجتماعی مخاطبان کاهش می یابد بر میزان بلندی و شدت صدا نیز افزوده می شود. آزمودنی ها در ارتباط با دانش آموزان دیگر که از لحاظ اجتماعی با آنها در یک سطح قرار دارند، از زیر و بمی بیشتری استفاده می کنند. هرچه موقعیت اجتماعی مخاطبان افزایش می یابد بر میزان کاربرد پرکننده

های صوتی نیز افزوده میشود. برای مثال دانش آموزان در مقابل مدیر مدرسه حدود 40% بیشتر از موقعیت مشابه آن در مقابل دوستان خود از پرکننده های صوتی استفاده کردند.

بر طبق مشاهدات انجام شده، به طور کلی دانش آموزان دختر با سرعت بیشتری نسبت به پسران صحبت می کنند اما نکته جالب توجه در این است که دختران در مقابل مخاطبین سطح بالاتر از نظر اجتماعی، حدود 20% شمرده تر و آرام تر از دانش آموزان پسر حرف میزنند. علاوه بر آن، پسران در مقابل گروه های هم سطح خود در مقایسه با دختران حدود 30% بلندتر حرف می زنند و از شدت صدای بیشتری استفاده میکنند. استفاده از پرکننده های صوتی در میان دختران بیشتر از میزان مشابه آن در میان پسران کاربرد داشت.

نشانه های بویایی

نتایج حاکی از آن است که اکثر آزمودنی ها در ارتباط با مخاطبانی با موقعیت اجتماعی بالا مانند مدیر مدرسه، از به کار بردن عطر و یا ادکلن هایی با بوی تند خودداری میکنند. از سوی دیگر، آزمودنی ها به نشانه های بویایی و بوی تعرق بدن توجه داشته و در ارتباط با هر یک از مخاطبان تمایل دارند خوشبو باشند که این توجه با کاهش سطح اجتماعی مخاطبان کمتر میشود.

از آنجاییکه نشانه های بویایی نیز به خوبی قابل اندازه گیری نمی باشد بر طبق مشاهدات، تنها می توان نتیجه گرفت که در مقایسه با دانش آموزان دختر، دانش آموزان دختر به نشانه های بویایی به عنوان یک رفتار غیرکلامی توجه بیشتری دارند.

5. بحث و نتیجه گیری

همانطور که در ابتدای مقاله حاضر بیان شد هدف از انجام این پژوهش ارائه طرحی کلی از رفتارهای غیرکلامی دانش آموزان دختر و پسر دبیرستانی مشهد در ارتباط رو در رو و شناسایی و توصیف این رفتارها براساس موقعیت اجتماعی مخاطبان می باشد. نتایج بدست آمده موید این واقعیت است که ارائه طرحی کلی از خوانش معنایی رفتارهای غیرکلامی دانش آموزان در ارتباط رو در رو امکان پذیر می باشد. طبق نتایج به دست آمده از سوالات پرسشنامه، رفتارهای غیرکلامی آزمودنی های دختر و پسر تا حدود زیادی متفاوت از یکدیگر است و هرکدام با توجه به موقعیت اجتماعی مخاطبان نیز متفاوت می باشد. همچنین با بررسی برخی سوالات پرسشنامه مبنی بر اینکه آیا این رفتارها تاثیری بر خوانش معنایی کلام آزمودنی ها دارد یا خیر، به این نتیجه رسیدیم که میان خوانش معنایی کلام همراه با عناصر غیر کلامی و بدون این عناصر تفاوت وجود دارد.

نتایج چنین پژوهشهایی می تواند در سازمانهایی نظیر آموزش و پرورش، گروه های آموزشی مردم شناسی و زبانشناسی و بویژه آموزش دهندگان زبان فارسی به غیر فارسی زبانان مورد استفاده قرار گیرد.

منابع و مأخذ:

- آرجیل، مایکل (1378)، روانشناسی ارتباطات و حرکات بدن. ترجمه: فرجی، مرجان، تهران: انتشارات مهتاب
- بولتون، رابرت. روانشناسی روابط انسانی (مهارتهای مردمی) ترجمه: سهرابی، حمیدرضا (1386)، تهران: انتشارات رشد
- توکلی، علی (1374)، نشانه شناسی و ارتباط غیر زبانی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد
- جهانگیری، نادر (1378)، زبان: بازتان زمان، فرهنگ و اندیشه (مجموعه مقالات)، تهران: انتشارات آگاه
- صفوی، کوروش (1382)، معنی شناسی کاربردی، تهران: انتشارات همشهری
- فرهنگی، علی اکبر (1375)، ارتباطات غیرکلامی، هنر استفاده از کلمات و آواها، میبد: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی

لوییس، دیوید (1384)، زبان بدن راز موفقیت، ترجمه: کرمی، جالینوس، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی
نورشهرکی، مینا (1387)، بررسی رفتارهای غیرکلامی دانش آموزان دبیرستانی شهر مشهد، پایان نامه کارشناسی ارشد،
دانشگاه سیستان و بلوچستان
مجد نیا، مجید، (1386)، دریچه ای به سوی ارتباطات (<http://majdinia.com>) .

Argyl. (1900). Bodily Communication. New York: Methun & Co.

Bechiraz, P. & Thalmann, D. (2007). A Model of Nonverbal Communication. Switzerland: Swiss Federal Institute of Technology.

Bosmajian, H. (1971). The Rhetoric of Nonverbal Communication. Glenview, Illinois: Scott Foresman.

Butterworth, B. & Gottesman, U. (1989). Gesture, Speech, and Computational Stages. Psychological Review, 96.

Crystal, D. (1992). An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. USA.

Darn, S. (2005). Aspects of Nonverbal Communication. The Internet TESL Journal.

Furuyama, N. (2000). Gestural Interaction Between the Instructor and the Learner in Origami instruction. Cambridge University Press.

Hall, E. (1959). The silent Language. New York: Fawcett, p. 128

Meade, L. (2003). Nonverbal Communication.

Mehrabian, A. (1971). Silently Messages. Wadworth, Belmont, California.

Shulman, A. D. & Penman, R. (1984). Nonverbal communication. An article in the Book of "Contact-Human Communication & its History", London, Thames & Hudson.